

Doğal Kaynak Yönetimine Toplumsal Cinsiyet Açısından Bakış Natural Resources Management on Gender Perspective

Zerrin ÇELİK^a

Özet: Günümüz dünyasında doğal kaynakların ekonomik ve sosyal kalkınmadaki önemi daha da artmıştır. Bu çalışmada, doğal kaynaklar yönetimi ve toplumsal cinsiyet faktörü bağlamında kadının önemi incelenmeye çalışılmıştır. Kırsalda kadınların doğal kaynakları kullanım şekilleri, geleneksel cinsiyet rolleri ile doğrudan ilintilidir. Kadınlar, doğal kaynakları kullanarak öncelikle aileleri, sonrasında da toplum için gıda sağlamaktadır. Bununla beraber kadınların doğal kaynakların bozulması ya da tükenmesinden erkeklere göre daha fazla ve farklı şekilde etkilendiği de bilinmektedir. İkincil kaynakların kullanıldığı çalışmada; kırsalda kadın ve doğal kaynaklar etkileşimi, sürdürülebilir doğal kaynaklar yönetimi, kaynakların korunması ve geliştirilmesinde kadınların rolü ve sorumlulukları etik bağlamda değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğal kaynaklar; toplumsal cinsiyet; kırsal kadın; kadınların gücü ve etkisi; etik.

--

Abstract: In today's world, the importance of natural resources in economic and social development has increased even more. In this study, the importance of women in the context of natural resources management and gender factor is examined. The way women use natural resources in rural areas is directly linked to traditional gender roles. Women employ natural resources to provide food their families and then society. It is also known that women are more and differently affected by the degradation or depletion of natural resources than men. However women's point of view differ from men's, it is clear that this issue disregarded in researches on natural resources and ecosystem services. In this context, it is necessary to examine the gender dimension and determine the criteria in researches on natural resources and ecosystem services. This study, in which secondary sources are used, examine interactions between women and natural resources in rural area, sustainable natural resources management, protection and development of resources emphasizes the role and responsibilities of women to be evaluated in the context of ethics.

Keywords: Natural resources; gender; rural women; women's power and effect; ethics.

GİRİŞ

Doğal kaynaklar, ekonomi biliminin tanımında yer alan kıt kaynaklar ifadesi kapsamında değerlendirilmekte ve çoğunlukla ekonomik faydalarına verilen önem, ekolojik öneminin önüne geçmektedir. Günümüzde doğal kaynakların miktarı ve kullanılma durumu, mülkiyeti ve toplumsal cinsiyet ilişkileri ile gelecekteki ihtiyaçlar, beklentiler ve tehlikeler en çok tartışılan konular arasındadır.

Toplumsal cinsiyet ilişkileri, hayatın birçok alanında eşit olmayan güç ilişkilerini içermektedir. Erkeklerin daha baskın olduğu, kadınların ise genellikle ikinci planda bırakıldığı bir durum söz konusudur. Çok eski tarihlerden bu yana cinsiyet açısından zayıf olarak değerlendirilen kadınların doğal kaynaklar üzerindeki önemli

^aDr., Uluslararası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi, Tarım Ekonomisi Bölümü, İzmir, Türkiye ✉ zerrin.celik@tarimorman.gov.tr

Gönderim Tarihi: 06.09.2020 • Kabul Tarihi: 12.10.2020

rolü göz ardı edilmiştir. Tarım ve sanayideki gelişmelerle birlikte 1970'lerin başında, ekonomik kalkınma ve makroekonomik politikalar toplumsal cinsiyet bağlamında analiz edilmeye başlamıştır. Erkeklerin ve kadınların uygulamalardan farklı etkilendikleri görülmüştür. Kadınların doğal kaynaklar ve çevreyle ilgili bağlarının önemi ilk kez Ester Boserup tarafından yazılan "Ekonomik Kalkınmada Kadının Rolü" adlı kitapla dikkatleri çekmiştir. Doğal kaynak ve çevre yönetimi konusunda kadınların özel rolünün göz önünde bulundurulduğu politika değişiklikleri ise 1980'lerden itibaren yapılmaya başlamıştır (1).

Toplumsal cinsiyet normlarına göre şekillenen doğal kaynak yönetimi erkekler ve kadınlar açısından farklı biçimlerde cereyan etmektedir. Doğal kaynaklar, çevre ve kadın üzerine yapılan araştırmalar; kadınların doğayla yakın bir bağ kurduğunu, doğal kaynaklar ve çevreleri hakkında derin geleneksel bilgiye sahip olduklarını, doğal kaynakların korunması ve yönetiminde en önemli aktörlerden biri olduklarını ortaya koymaktadır.

Doğal kaynaklara yönelik herhangi bir tehdit, doğal kaynakların kullanıcısı olan insanların yaşamını olumsuz etkilemektedir. Birçok kaynağın birincil kullanıcıları olmaları nedeniyle özellikle kadınlar böylesi durumlardan daha fazla etkilenmekte, zaman, gelir ve sağlık konularında olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Bu çalışmanın amacı kırsalda yaşayan kadınların doğal kaynak yönetimi durumuna odaklanarak, küresel düzeyde yaşanan doğal kaynak bozulumu ve yok oluşunun kadınları etkileme şekilleri ile olumsuz yönde etkilemesinin geçerliliğine mevcut yazın ve araştırmalar çerçevesinde yanıt aramaktır.

MATERYAL VE YÖNTEM

İkincil verilerin kullanıldığı bu çalışmada, konu ile ilgili çeşitli araştırmalar, yayınlar, raporlar ve istatistikler ana materyali oluşturmuştur. Verilerin değerlendirilmesi ve bulguların yorumlanmasında bu kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışmada, niceliksel verilerden ziyade niteliksel verilerin ortaya konması amaçlandığı için bulgular sadece yüzde oran yöntemiyle değerlendirilmiştir.

DOĞAL KAYNAKLAR VE KİTLİK OLGUSU

Doğal kaynaklar bitki, hayvan ve mikroorganizmalardan oluşan ve biyolojik çeşitlilik olarak tanımlanan canlı doğal kaynaklar; biyoçeşitliliğin bağımlı olduğu hava, su ve topraktan oluşan yaşam ortamları ile madenler ve fosil yakıtları da kapsayan cansız doğal kaynaklar olarak sınıflandırılmaktadır (2). Başka bir deyişle doğal kaynaklar, doğada bulunan yenilenebilir ve yenilenemez kaynaklardır.

Tüm ekonomilerde üretimin ve tüketimin en önemli girdisi olması dolayısıyla doğal kaynakların yetersizliği ya da yokluğunda yaşam önemli derecede etkilenmektedir. Yaşanagelen kıtlık olgusu ve korkusu hem politikaları hem de yürütülen faaliyetleri şekillendirmektedir.

Doğal kaynakların kıtlığına ilişkin sorunlar yeni değildir. Sanayi Devrimi öncesinde su ve oduna ilişkin kıtlık ve yetersizlik korkusu, Sanayi Devrimi ile birlikte kömür, çelik gibi yenilenemez kaynaklarda da duyulmaya başlanmıştır. Yenilenemez kaynaklarda ortaya çıkan kıtlık "Birikmiş Kıtlık" olarak adlandırılmaktadır. Birikmiş kıtlık kavramının ortaya çıkmasında ekosisteme yapılan dışsal bir müdahale söz konusudur. Tarımsal amaçlı kullanılacak verimli arazilerin erozyon ile kaybolması bu kapsamda değerlendirilebilir (3). Günümüzde önemli doğal kaynaklardan biri olan ve kaybının %75'lere ulaştığı tahmin edilen biyoçeşitlilik kaybını bu kapsamda değerlendirmek yanlış olmaz (4). Tarımsal biyoçeşitlilik açısından bazı ürünlerin yerel çeşitlerinde %95'lere varan kayıpların olması ise yine birikmiş kıtlığa örnek olarak verilebilir (5).

Yakın geçmişte yaşanan enerji, ekonomi ve ekolojik krizler doğal kaynakların ve kıtlık olgusunun güncelliğini korumasına neden olmaktadır. Özellikle 1970'li yıllardan itibaren üretimin daha enerji yoğun bir hâl alması enerji üretimi ve verimliliği konusunu hem politikacıların hem de özel sermayenin ilgi odağı haline getirmiştir. Doğal kaynakların mülkiyetine, işletme hakkına sahip olmak, bu kaynaklar üzerinden her ne pahasına olursa

olsun kâr elde etme isteği ve bunları sağlayacak politika ve teşviklerin hayata geçirilmesi birçokları için sıradanlaşmış, hatta hak olarak görülmeye başlanmıştır. Yenilenebilir kaynaklarda ortaya çıkan kıtlık kavramı ise “Akış Kıtlığı” olarak isimlendirilmektedir. Bugün sıklıkla karşılaştığımız bir durum olan akarsuların kendi kendini yenileyemeyecek oranda kirletilmesi akış kıtlığına verilebilecek bir örnektir (6).

Enerjiye olan bağımlılığın artmış olması yenilenebilir kaynaklarla dahi olsa, ekolojik dengeyi ve diğer doğal kaynakları yok eden bir yapıya bürünmüştür. Mevcut bu yapı, sürdürülebilirlik bağlamında tehditleri artırmaktadır. Hidroelektrik, jeotermal, rüzgâr ve nükleer enerji santrallerinin yapıldığı yerler ve ölçek bakımından çoğu zaman tarım ve orman alanlarının, toprak, su kaynaklarının ve biyoçeşitliliğin tahrip edildiği ya da yok edildiği durumlara neden olmaktadır. Müşterekler olarak tanımlanan doğal kaynakların ticari bir metaya dönüştürülmesi ve kamu hizmeti özelliğini kaybetmesi zaman zaman bu kaynakları kullananlarda umursamazlık, bazen de “Bu durumdan nasıl faydalanırım?” gibi davranışlara neden olsa da çoğunlukla başta kadınlar olmak üzere yöre ve yerel halkın korumacı yaklaşım ve mücadelelerine sahne olmaktadır.

Çevre sorunlarına ilişkin algı ve davranışlar, cinsiyet farklılıkları bağlamında yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur. Bu kapsamda çevre ve doğal kaynaklar için kadınların daha fazla endişe duyduğu ve çevreci davranma olasılıklarının erkeklere göre daha yüksek olduğu bilinmektedir. Avrupa Parlamentosu’nda çevre politikalarında cinsiyetin rolü ve kadın temsilcilerin çevre konusundaki tutum ve davranışlarına yönelik bir araştırma yürütülmüştür. Elde edilen bulgulara göre erkek ve kadın temsilcilerin çevre için benzer endişeleri dile getirdikleri, bununla beraber kadınların çevre mevzuatını destekleme olasılığının erkeklere göre önemli ölçüde fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca, kadınların yasama organlarındaki yetersiz temsili nedeniyle çevre politikalarının orantısız bir biçimde erkeklerin tercihleri ile şekillendirilmekte olduğu konusuna da dikkat çekilmiştir (7).

TOPLUMSAL CİNSİYET, DOĞAL KAYNAK YÖNETİMİ VE KADIN

Toplumsal cinsiyet ifadesinin yaygın olarak kadını temsil ettiği düşünülse de aslında kadın ile erkeğin toplum ve hane içi ilişkisini, hak ve özgürlüklerini ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkilerini çoğunlukla sosyal ve kültürel şartlar belirler. Kişilerin çocukluk dönemlerinde kendilerine aktarılan ataerkil değerler hem erkek hem de kadının tüm yaşamını etkilemektedir.

Toplumsal cinsiyet farklılıkları ve eşitsizlikleri doğal kaynaklarla olan ilişkileri kullanım, kapsam ve nitelik olarak etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet farklılıkları (8);

- Doğal kaynakların kullanımında ve yönetiminde açık bir şekilde görülmektedir. Aile ve toplum içindeki eşitsiz ilişkiler kadınların kaynaklara erişimini sınırlamaktadır.
- Çevre ve çevre sorunları, doğal kaynaklar ve geçim stratejilerine ilişkin bilgi düzeyinde açıkça görülmektedir.
- Kaynakların yönetilmesi, sahipliği ve bu kaynaklara erişim hakkına ilişkin sorumluluklarda kendini göstermektedir.
- Çevreyle olan etkileşimlerde, çevreye yönelik algının yanı sıra çevre sorunlarının niteliği ve öneminin kavranabilmesi konusunda da ortaya çıkmaktadır.

Erkeklerin ve kadınların ekosistem hizmetleri ve doğal kaynakları tanımlamada farklı kriterlere sahip oldukları bilinmektedir. Bununla beraber bugüne kadar ekosistem hizmetleri konusunda yapılan araştırmalarda, bazı önemli istisnalar dışında cinsiyet konuları yeterince ilgi bulamamıştır (9). Ekosistem hizmetleri ve refahı ile ilgili yürütülmüş 49 bilimsel çalışmanın sadece beşinin toplumsal cinsiyet açısından değerlendirildiği görülmüştür (10). Başka bir çalışma ise, ekosistem araştırmalarının sadece %0,7’sinin konuyu cinsiyet boyutunda incelediğini

ortaya koymuştur (11). Öte yandan ekosistem hizmetlerine ilişkin algı, tercih ve değerlerin cinsiyete göre farklılığını ortaya koyan bir takım çalışmalarda bulunmaktadır.

Tarımsal üretimin temelini oluşturan toprak ve su kaynaklarının kullanımı ve korunması gıda üretimi ve insan beslenmesi açısından yaşamsal önem taşır. Kadınlar toprak, su ve tohum gibi doğal kaynakları korumakta ve bunlara yönelik uygulamalarını geleneksel bilgileri ile geliştirmektedir. Buna karşın önemli sıkıntılar bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar, 90'dan fazla ülkede gerek aileleri gerekse toplum için gıda üretmelerine rağmen kadın çiftçilerin, tarım arazilerinin mülkiyeti konusunda erkeklerle eşit haklara sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Aile ve toplum içindeki ataerkil cinsiyet kuralları, yasalar ve piyasa kısıtları kadınların arazi satın almasını, miras olarak edinmesini ve sahipliğini savunmasını sınırlandırmaktadır. Kadınlar dünya topraklarının %20'sinden; tarım arazilerinin de %13'ünden daha azına sahiptir. Bu oran gelişmekte olan ülkelerde %10'dan daha azdır (12). Mülkiyet konusunda benzer durumlar Türkiye'nin bazı bölgelerinde de görülmektedir. Tarım arazisine sahip olma ya da edinilmesi konusunda var olan bir takım sınırlılıkların yanı sıra miras olarak erkeklere göre daha az pay bırakılması ya da tarım için elverişsiz arazilerin verilmesi gibi eşitsiz durumlar görülmektedir.

Diğer önemli doğal kaynaklardan birisi de sudur. Suyu taşıyan, kullanımını düzenleyen ve depolayanlar genellikle kadınlardır. Su kaynaklarının kullanımı ve temiz suya erişim açısından önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Suyun yokluğu kadınların yaşam koşullarını daha fazla etkilemektedir. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF) yaptığı bir araştırma yaşanan yerde su yoksa ve dışarıdan getirmek gerekiyorsa, toplamda kadınların ve kız çocuklarının su taşımak için 200 milyon saat veya 8,3 milyon gün ya da yaklaşık 22.800 yıl gibi büyük bir zamanı harcadıklarını tahmin etmektedir. Ne yazık ki böylesi durumlarda gerek zaman açısından gerekse dinlenme, eğitim gibi fırsatlar açısından kaybedenler hep kadınlar ve kız çocukları olmaktadır (13).

Kadınların kültürel değerlere, besleyicilik ve sağlık konularına daha fazla değer verdikleri görülmüştür (14). Açlığı gidermek için yiyecek bulma zorunluluğu ve onları muhafaza etmek, olmadığı zamanlarda da tüketmek için değişik formlara sokmak insanların düşünmesine, deneme yapmasına ve geliştirmesi için yollar aramasına neden olmuştur. Üretim çağını başlatanların kadınlar olduğu birçok araştırmayla ortaya konmuştur. Tanrıçaların adlarının geriye gittikçe tek heceli olduğu ve bu adların yapmak, etmek, olmakla, değiştirmekle ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca kadınların ipi buldukları, bağlamayı, düğümü, örgüyü, dokumayı, ağ yapmayı ve ağı avcılıkta kullanmayı, toprağı yoğurup çömlük yapmayı, tahta kaplar yapmayı, sepet yapmayı, ev yapmak için toprağı samanla yoğurup kerpiç yapmayı, evin içini mutfak, depo gibi bölümlenmeyi, sütü dönüştürüp peynir ve yağ yapmayı, deri işlemeyi, mayalamayı buldukları biliniyor. Tarımı icat ettikleri, bilgi ve deney birikimlerini oğullarına ve kızlarına aktardıkları belirtiliyor (15).

Dünyanın her yerinde kadınların en önemli doğal kaynak olan biyoçeşitliliğin korunması, tohum seçimi, muhafazası, doğadan toplanan yabani bitkilerin gıda olarak tüketilmesinde önemli rolü bulunmaktadır. Tüm bu kadınlar daha lezzetli ve besleyici, hastalık ve zararlılara dayanıklı, kuraklığa dayanıklı, sel ve taşkınlar ile tuzluluğa dayanıklı 7000'den fazla bitki türünü yetiştirmektedir. Örneğin sadece Hindistan'da kadınlar 200.000 yerel pirinç çeşidini yetiştirmektedir (16). Yine baka bir araştırmada; Ruanda' da araştırmacılar kadınların geleneksel bilgilerle yetiştiriciliğini yaptığı fasulye çeşidinden yeni bir çeşit geliştirmiştir. Kadınların yetiştirdiği fasulye veriminin, erkeklerin yetiştirdiğinden önemli ölçüde yüksek olduğu görülmüştür. Neden olarak kadınların yerel agroekolojik bilgilere sahip oldukları ve bunları kullandıkları belirlenmiştir (17). Kadınların ve erkeklerin biyoçeşitliliğin en önemli unsurlarından olan yerel tohumlarla üretime devam etme konusunda öncelikleri birbirinden oldukça farklıdır. Kadınlar, yerel tohumların aileyi daha çok desteklediğine ve beslenmede daha sağlıklı olduğuna inanmaktadır. Bu değerler sistemi, yerel tohumlarla üretime devam edilmesini ve korunmasını sağlamaktadır. Yerel tohumlarla üretime devam etme konusunda erkeklerin işin ticari

ve ekonomi boyutuyla ilgilendikleri; buna karşın kadınların lezzet ve sağlık yönünü öncelikle düşündükleri görülmüştür (18).

Yinelenen ekonomik ve finansal krizler, çatışma ve savaşlar, bulaşıcı hastalıklar, gıda güvencesizliği, biyoçeşitlilik kaybı, iklim değişikliği ve ortaya çıkan doğal felaketler her yerde eşitsizlikleri ve riskleri artırmış olup, kadınları ve erkekleri farklı etkilemektedir (19; 20; 21). Öte yandan teknolojik gelişmelerin tüm alanlarda hız kazanması, üretim stratejilerinin ve kültürlerin tek tipleşmesi, tarım politikaları, şirket tekelleri kadınların her geçen gün tarımdan uzaklaşmasına neden olmakta, tarımsal biyoçeşitlilik başta olmak üzere doğal kaynaklar ve bu konudaki bilgi birikimi yok olmaktadır. Tüm bu olumsuz durumlar, doğal kaynak yönetimi ve gıda güvencesi bağlamında yoksulluk ve yoksunlukların giderilebilmesi için kırsalda kadın hakları ve kadınların güçlendirilmesinin önemini bir kez daha göz önüne sermektedir.

KIRSAL NÜFUS, YOKSULLUK VE KADIN

Yoksulluk insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanacağı kaynaklardan mahrum kalması olarak tanımlanmaktadır. Sosyo-ekonomik sınıflandırmalar yapılırken doğal kaynaklara erişimin önemli bir araç olduğu unutulmamalıdır. Birleşmiş Milletler (BM) Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) rakamlarına göre; tüm dünyada kentleşme giderek artmakta bununla birlikte küresel nüfusun yaklaşık yarısı (%45) kırsalda yaşamaktadır ve kırsalda yaşayanların yarısını da (%49,6) kadınlar oluşturmaktadır (22).

Türkiye açısından kadının durumu rakamlarla ortaya konulduğunda benzer bir durum bulunmaktadır. Ülke nüfusunun yarısını kadınlar oluşturmaktadır (%49,8). Büyükşehir Yasası'nda 2012 yılında gerçekleşen değişimden sonra kırsal alan tanımı değişmiştir. Buna göre kadın nüfusunun %7,2'si kırsalda yaşamaktadır. Kadınların işgücüne katılımı, son otuz yılda hem kırsal alanda hem de kentte giderek düşmektedir. Bu durum, dünyadaki gelişmelerle tam tersi yöndedir ve endişe vericidir. Tarımsal faaliyetlerde kadınlar üreten olarak kısacası emeğini ortaya koyanlar olarak önemli bir yere sahiptir. Kırsaldaki kadının toplam işgücüne katılımı %31,5'dir. Tarımda çalışan kadının payı ise %28,7'dir ve kayıt dışı çalışma oranı %94,3'tür. Ücretsiz aile işçisi konumunda tarımsal faaliyetlerle uğraşanların %78'ini kadınlar oluşturmaktadır (23). Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre; kayıtlı toplam çiftçi sayısının sadece %16'sı kadındır ve çoğunluğu 50 yaşın üzerindedir (24).

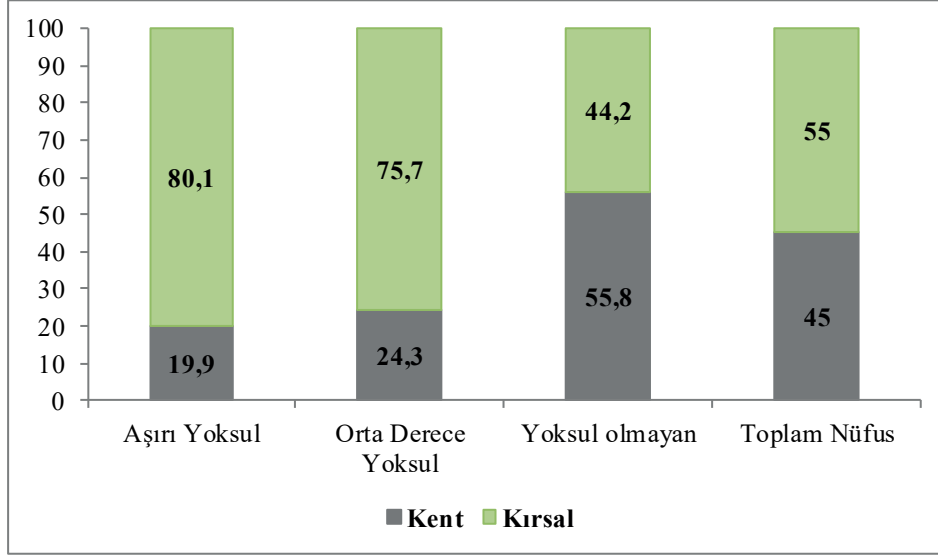
Bu bağlamda, kırsal nüfusun ve tarımsal üretimin emek boyutunun önemli bir payına sahip olan kadınların doğal kaynaklar üzerindeki etkisi ve yoksunluğu durumunda yaşadığı yoksulluk üzerinde durulması gereken bir konudur.

Araştırmacılar, yoksulluğun ölçülmesine ilişkin fikir ayrılıklarına sahip olsalar da üç kritik noktada uzlaşmaktadır. Bu noktalar (25):

- Dünyadaki yoksulların yarısının kadın olduğu,
- Dünyadaki yoksulların yarıdan fazlasının kırsal alanlarda yaşadığı ve yaşamlarını sürdürürebilmek için doğal kaynaklara bağımlı oldukları,
- Dünya yoksullarının %60'ının doğal kaynakların yetersiz ve sorunlu olduğu bölgelerde yaşadığı ve doğal kaynaklarda artan bozulumun, kırsal alandaki sorunları ağırlaştırdığı şeklindedir.

Günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık %10'nu olan 736 milyon kişi hâlâ aşırı yoksullukla karşı karşıyadır. Bu yoksulların %80'i ise kırsalda yaşamakta ve geçimini tarımdan sağlamaktadır (Şekil 1).

Şekil 1: Dünya yoksulluğunun kırsal ve kentsel dağılımı (%)

Kaynak: Castaneda vd. (2018) (26).

Kırsalda yaşayanlar, özellikle de kadınlar genellikle ekonomik fırsatlardan soyutlanmıştır. Kadınların temel sosyal hizmetler, sermaye, teknoloji, girdi ve arazi gibi kaynaklara erişimi erkekler göre daha zordur. Göz ardı edilen bu durum, kadınların doğal kaynak ve hizmetlerine bağımlılıklarını artırmakta, karar verme kapasitelerini sınırlandırmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan 1.3 milyar insanın %70'ini kadınlar oluşturmaktadır. Kendilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için doğal kaynaklara erişmek zorunda olan bu kadınlar su kıtlığı, yetersiz biyolojik çeşitlilik ve verimsiz topraklar gibi doğal kaynak sorunlarından erkekler oranla daha fazla etkilenmektedir. Bu nedenle kadınların güçlendirmesi gerekmektedir.

Kırsal kadının güçlendirilmesi toplumsal, örgütsel, politik ve psikolojik güçlendirme olarak başlıca dört grupta yapılabilir. Toplumsal güçlendirme; kırsal kadının yeni ve faydalı bilgiye erişiminin temini, yeni beceri ve yetenekleri geliştirilmesine yardımcı olunması, kendine güven ve yetkinliğinin sağlanması, diğer kadınlarla farklı aktivitelere katılımı içerir. Örgütsel güçlendirme, özellikle yeni teknolojiler hakkında bilgilerin verilmesi, kadın özelinde tarımsal kooperatiflerin kurulup güçlendirilmesi yoluyla sağlanabilir. Politik güçlendirme için kırsal toplumları etkileyecek politika ve kararların yeniden gözden geçirilmesi, kırsal toplulukları ve kadınları ilgilendiren konuları tartışmak için çalışma gruplarının oluşturulması gerekmektedir. Kırsal kadının kendine güvenin artırılması, yeteneklerinin geliştirilmesi için teşvik edilmesi, çeşitli gruplara katılımının sağlanması yoluyla da psikolojik güçlendirme yapılabilir (27).

Kadınların güçlenmesi çevre ve doğal kaynak yönetimi başarısı ile doğrudan ilişkilidir. Bu kapsamda yaşam kalitesi ve insan onuru gibi ciddi bir paradigma değişikliği gerektiren konulara yönelik düzenlemelerde çevre ve sosyal adalet, toplumsal cinsiyet eşitliği, kültürel ve etik değerler ile inançlara ilişkin göstergelerin bütünsel bir yaklaşım çerçevesinde kullanılması gereklidir (28).

KADIN BAKIŞ AÇISI VE DEĞERLERİNİN ETİK YORUMU

Bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, insan ve doğa ilişkisinin ekonomik temelli yürütülmesi gibi nedenlerle ortaya çıkan endişeler etiğe olan ilgiyi artırmıştır. Doğal kaynaklara ve biyolojik çeşitliliğe dayanan yaşam pratikleri, daha fazla zaman ayırmaları gibi nedenlerle doğal kaynakların yönetilmesi, kadınların uzmanlığı

olarak değerlendirilebilir. Kadın ve doğa arasında kurulan yakınlığın temelinde, kadın psikolojisi ve biyolojisinin farklı olduğu kabulü vardır. Bu durumun tarihsel süreçte ataerkillik tarafından oluşturulduğu vurgulanmakta olup, etik açıdan bazı karşı duruşlara neden olmuştur. Bu çerçevede geleneksel etiğin, kadınların ahlaki deneyimlerini dikkate almayan ve yerine göre kadınları değersizleştiren yönleri yeniden düzenlenmiş ve farklı bir anlayış ortaya konmuştur (29).

Toplumsal cinsiyet ve kadın bağlamında etik, seksenli yıllarda yalnızca erkekleri dikkate alan ve kadınları küçümseyen geleneksel etiğe yönelik eleştirilerin ardından 'feminist etik' olarak ortaya çıkmıştır. Feminist etik konusunda çalışmalara öncülük eden kişi 1940'larda yazdığı "İkinci Cins" kitabıyla Simone De Beauvoir olmuştur. Daha sonra 80'li yıllarda Amerika'da Carol Gilligan ve Fransa'da Luce Irigaray kadın ahlaki konusunda yaptıkları çalışmalarla konunun özüne ilişkin saptamalarda bulunmuş ve feminist ahlak yaklaşımındaki temel tartışmaları başlatmışlardır (30).

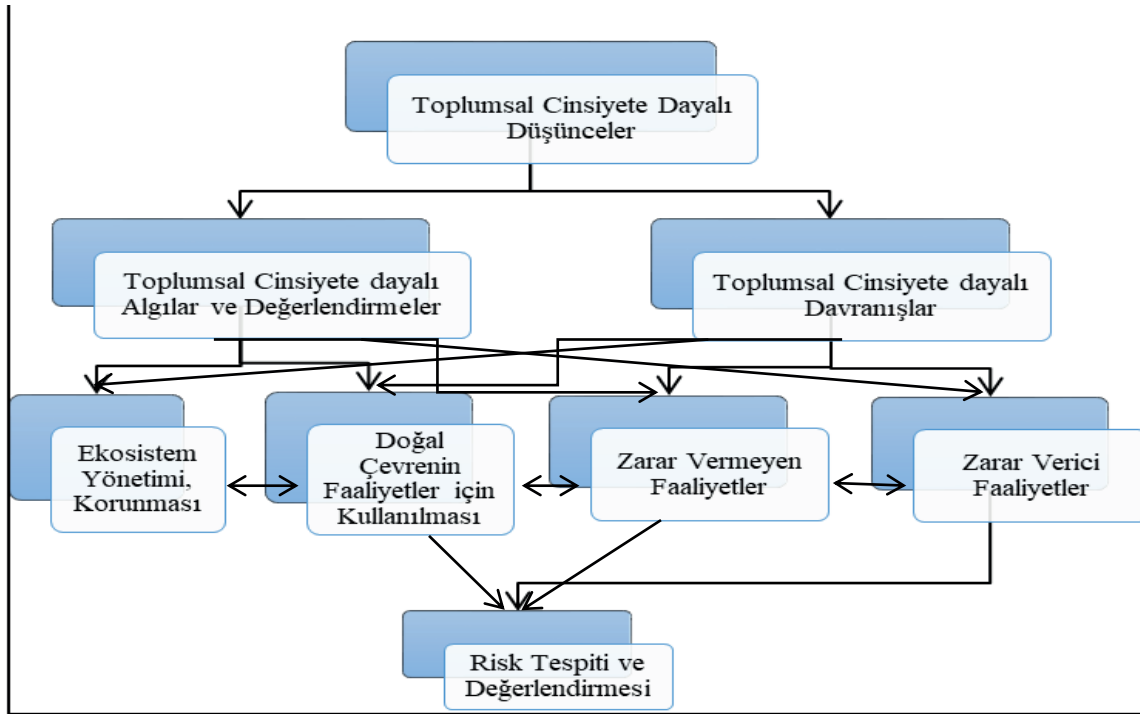
Carol Gilligan tarafından ortaya konulan özen etiği (koruyucu/bakım etiği) kadın-erkek farklılığından kaynaklanan bir anlayıştır. Ona göre; kadınlar farklı bir sesle akıl yürütme eğilimindedir. Koruyucu/bakım etiğinin temel kavramı korumadır. Savunmasızların yanında hayvanları ve doğayı korumayı da içerir. Koruma eylemi bir değere sahiptir. Korumanın genel kapsamında insan yaşamı ve toplumun korunması ile devam ettirilmesinde diğerlerinin ihtiyaçlarını düşünme ve karşılamaya yönelik "rasyonel edimler" yer alır. Diğerlerinin ilgi ve ihtiyaçları, koruma eyleminin temeli olarak görülmektedir. Bu bağlamda diğer tüm erdemlerin kaynağı olan en temel erdem olarak kabul edilebilir (30).

Gilligan, erkek ve kadınlar arasındaki ahlaki düşüncülerin farklılığı tezini ortaya koymak için Anton Çehov'un "Vişne Bahçesi" oyununu güzel bir örnek olarak göstermektedir. Oyunda; kâr düşüncesiyle yazlık site yapmak üzere vişne bahçesini yok etmek isteyen kapitalist bir erkek girişimcinin (Lopahin) bahçeyi ele geçirme çabalarına karşılık, insan kaderinin doğayı geliştirmek olduğu yolundaki emperyalist felsefeyi kabul etmeyen bahçe sahibi Madam Ranevskaya'nın teklifi reddetmesi anlatılmaktadır (30).

Yapılan araştırmalar, kadınların ekosistem hizmetlerine erkeklerden daha fazla değer verdiğini göstermektedir. İspanya'da korumalı ve korumasız ekosistem hizmetlerini tanıma konusunda kadınların erkeklerden daha iyi olduğu bulunmuştur. Ekosistem hizmet farkındalığındaki ve bilgisindeki cinsiyet farklılıkları, agroekolojik emek, uzmanlık ve cinsiyete göre farklı roller ile açıklanmıştır (31). Katalan Pireneleri'ndeki kadınların ev bahçesi ekosistemlerine erkeklerden daha fazla değer verdiği ortaya konulmuştur. Genel olarak, kadınların bahçelerden sağlanan ekosistem hizmetlerine ilişkin değerlendirmesi erkeklerin değerlemesinden yaklaşık %7,6 daha yüksek bulunmuştur. Bu kapsamda cinsiyete dayalı farklılıkların göz önünde bulundurulmasının ekosistem hizmetlerinin değerlendirilmesi ve sunumunu iyileştirmede daha etkili politikalara yol açabileceği vurgulanmıştır (32). Benzer şekilde, Japonya'da kadınların okyanus ekosistemleri için erkeklerden daha fazla para ödemeye istekli oldukları görülmüştür (33).

Doğal kaynakları, çevresel riskleri ve önem derecelerini etnisite ve cinsiyet temelli olarak değerlendirilen bir başka araştırma ile doğal kaynakların bozulması ve kirlenmesi konusuna kadınların erkeklere göre daha fazla önem verdikleri ortaya konmuştur. Araştırma, basit bir model önermektedir. Şekil 2'de sunulan modele göre; cinsiyete dayalı algılar ve davranışlar, ekosistem yönetimi faaliyetlerine, doğal çevrenin kullanılmasına, korunmasına, zarar vermeyen faaliyetler ile zarar verici faaliyetlere etki etmektedir (34).

Şekil 2: Davranış ve kamu politikasını etkileyen cinsiyet düşünceleri modeli

Kaynak: Burger ve Gochfeld, (2010) (34).

Öte yandan kadınların, ekosistem hizmetlerini erkeklerden daha az algıladığı ya da daha az olumlu düşündüğü; daha az değer verdiğine ilişkin araştırma bulguları da bulunmaktadır ve diğer çalışmalarla zıtlık yaratmaktadır. Algıların cinsiyetten ziyade yaş dâhil olmak üzere servet, eğitim, toplumsal ve kültürel gelenekler gibi bazı değişkenlerden etkilendiği gerçeği ortaya konmuştur (35; 36). Örneğin Kenya'da yürütülen bir araştırmada, Mangrov (gelgit olaylarının sık yaşandığı okyanus kıyılarında yetişen, ağaç ve bitki topluluklarına verilen isim) ormanlarında köylülerin geleneksel tıp, yakacak, inşaat malzemesi ve yiyecek amacıyla kullandıkları ekosistem ürünlerinin türleri, mal ve hizmetleri ve bunlara ilişkin tehditler hakkındaki bilgi düzeyleri araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre özellikle bazı köylerde kadınlar arasında ekosistemin korunması ve tehditlere yönelik bilgi düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür. Bu kadınların çeşitli midye, yem için yaprak ve boya yapımı içinde ağaç kabuğu toplanması olmak üzere az sayıdaki ekosistem ürünü ile ilgilendikleri, bilgilerinin ve korumaya yönelik görüşlerinin kültürel gelenekler ile etkilendiği tespit edilmiştir (37).

Cinsiyet farklılıklarını genelleştirmek çok zordur. Fakat ekosistemi cinsiyete göre incelemek tüm kadınların aynı olmadığını bilmek anlamına gelir. Birçok sosyal süreç ve yapı cinsiyet farklılıklarının temelini oluşturmaktadır.

SONUÇ

Bugün insanlığın yüz yüze kaldığı sorunların başında doğal kaynakların bozulması, tükenmesi ve iklim değişikliği gelmektedir. İnsanoğlu yaşam koşullarını iyileştirme endişesi ile doğayı değiştirmiş ve bu değişimleri gerçekleştirirken bilerek ya da bilmeyerek doğal kaynaklara, diğer canlılara ve hatta kendisine bile zararlı olabilecek durumlara neden olmuştur. Teknolojik gelişmelerin tüm alanlarda hız kazanması, üretim stratejileri ve kültürlerin tek tipleşmesi, tarım politikaları, şirket tekelleri gibi konular doğal kaynakların yok olma sürecini hızlandırırken toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini de artırmıştır. Bu durum, tarım ve doğal kaynaklar yönetimi başta olmak üzere kadınların yoksullaşmasını ve tarımdan kopmasını beraberinde getirmiştir. Tarımsal emek

gücünün en büyük bölümünü temsil eden kadınların doğal kaynaklar ve gıda işleme sürecine ilişkin derin ve örtük bilgiye sahip olduğu ve çoğu zaman bu bilgilerin öneminin göz ardı edildiği gerçeği bulunmaktadır.

Kadınların ve erkeklerin farklı rollere sahip olmaları, kadınların çoğu zaman sistematik temelleri bulunan ve ayrımcılığa dayanan farklı kültürel, kurumsal ve ekonomik kısıtlamalarla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Kadınların ve erkeklerin doğal kaynaklara ve ekosistem hizmetlerine değer verme şekillerinde farklılık bulunduğu bilinmekle birlikte, yapılan araştırmalarda toplumsal cinsiyet boyutunun çok az dikkate alındığı görülmektedir. Bu kapsamda doğal kaynaklar ve ekosistem hizmetlerine yönelik araştırmalarda toplumsal cinsiyet boyutunun incelenmesi ve kriterlerin ortaya konmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Doğal kaynakların kullanımı, korunması ve geliştirilmesi konuları ile çevresel risklere karşı verilen önem, cinsiyet ve etik temelli değerlendirildiğinde; kadınların erkeklere göre farklı düşündüğü ve daha hassas davrandığı görülmektedir. Kadınların doğal kaynaklar ve çevre koruma faaliyetleri ile yönetimine aktif katılmaları sonucunda yaşamlarının olumlu yönde değiştiği ve geliştiği bilinmektedir. Bu bağlamda, yoksulluk ve yoksunlukların giderilebilmesi için eğitim ve teknoloji geliştirilmesinde toplumsal cinsiyete duyarlı bir planlama yapılması gerekmektedir. Kırsalda kadınların güçlendirilmesi, kadının ikincil konumunu değiştirecek, “cam tavanların” kırılmasını sağlayacak, önyargıları değiştirecek ve toplumun genelinin içselleştirmesine olanak tanıyacak politikaların hayata geçirilmesi ve bu konuda kararlılık gösterilmesi gerekmektedir. Kadın özelinde hayata geçirilen birtakım destekleme, uygulama ve eğitimlerin proje temelli ya da bölgesel olmaktan kurtarılıp, etkin ve yaygın olmasının sağlanması ise elzemdir.

KAYNAKLAR

1. Mago P, Gunwal I (2019). Role of Women in Environment Conservation, <https://papers.ssrn.com>. (Erişim Tarihi: 27 Ağustos 2020).
2. Keleş R, Hamamcı C, Çoban A (2012). Çevre Politikası, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, s. 134-138.
3. Özkol A.E (1998). Çevre Muhasebesi. D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi Cilt:13, Sayı:1, Yıl:1998 <https://iibfdergi.deu.edu.tr>. (Erişim Tarihi: 31 Ekim 2019).
4. FAO 1999, Women: Users, Preserves and Managers of Agrobiodiversity, Food and Agriculture Organization of the United Nations, www.fao.org. (Erişim tarihi: 26 Ocak 2011).
5. FAO (1998). The State of the World's Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome.
6. Önder H, Duman M (2016). Doğal Kaynaklar ve Çevre Ekonomisi. Ekin basım yayın dağıtım.
7. Ramstetter L, Habersack F (2020). Do Women Make a Difference? Analysing Environmental Attitudes and Actions of Members of the European Parliament, Environmental Politics 2020, Volume. 29, No. 6. www.tandfonline.com. (Erişim tarihi:25 Ağustos 2020).
8. Anonim (2019). Toplumsal Cinsiyet ve Çevre, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP). Sivil toplumun geliştirilmesi için örgütlenme özgürlüğünün güçlendirilmesi projesi. Çeviri: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM) <http://panel.stgm.org.tr>. (Erişim tarihi: 29 Ekim 2019).
9. Fortnam M, Brown K, Chaigneau T, Crona B, Daw T.M, Gonçalves D, Hicks C, Revmatas M, Sandbrook C, Schulte-Herbruggen B (2019). The Gendered Nature of Ecosystem Services. Ecological Economics Volume: 159, <https://www.sciencedirect.com>. (Erişim tarihi:09 Eylül 2019).
10. Cruz-Garcia GS, Sachet E, Blundo-Canto G, Vanegas M, Quintero M (2017). To What Extent Have the Links Between Ecosystem Services and Human Well-being Been Researched in Africa, Asia, and Latin America? Ecosystem Services Volume:25.
11. Yang YE, Passarelli, S, Lovell, RJ, Ringler, C. (2018). Gendered Perspectives of Ecosystem Services: A Systematic Review, Ecosystem Services Volume:31. <https://www.sciencedirect.com>. (Erişim tarihi:03 Kasım 2019).
12. Villa M (2017). Women Own Less Than 20% of the World's Land. It is Time to Give Them Equal Property Rights, World Economic Forum Annual Meeting, Switzerland. <https://www.weforum.org>. (Erişim tarihi:29 Ekim 2019).

13. UNICEF (2016). Collecting Water is Often a Colossal Waste of Time for Women and Girls, United Nations International Children's Emergency Fund. <https://www.unicef.org>. (Erişim tarihi:28 Ekim 2019).
14. Cruz-Garcia GS, Cubillos MV, Torres-Vitolas C, Harvey C A, Shackleton C M, Schreckenber K, Willcock S, Navarrete-Frías C, Sachet E (2019). He Says She Says: Ecosystem Services and Gender Among Indigenous Communities in the Colombian Amazon, *Ecosystem Services* Volume:37, June 2019, 100921. <https://www.sciencedirect.com>. (Erişim tarihi:09 Eylül 2019).
15. Cıbrıoğlu Y (2014). Üreme Üretme Birliği ya da Kadın Alet Birliği, *Bilim ve Ütopya, Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi*, sayı:239, Yıl: 2014, sf.22-28.
16. Shiva V (2012). Seeds in Women's Hands, Oxfam Online Discussion Essay Making the Food System Work for Women, blog. oxfam.org. (Erişim tarihi:26 Mayıs 2014).
17. Momsen JH (2007). Gender and Biodiversity: A New Approach to Linking Environment and Development, *Geography Compass* Volume:1, Issue:2, March 2007, Blackwell Publishing Ltd., <https://onlinelibrary.wiley.com>. (Erişim tarihi:07 Ağustos 2015).
18. Çelik, Z (2013). Tarımsal Biyoçeşitliliğin Korunmasında Yerel Tohum Bankalarının Rolü Üzerine Bir Araştırma: Karaot Köyü Tohum Derneği ve Yöresi Örneği. Doktora tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış), İzmir.
19. UNDP (2012). Powerful Synergies: Gender Equality, Economic Development, and Environmental Sustainability, United Nations Development Programme. <http://www.undp.org>. (Erişim tarihi:29 Ekim 2019).
20. UN Women (2014). World Survey on the Role of Women in Development: Gender Equality and Sustainable Development, New York. <http://www.unwomen.org>. (Erişim tarihi:29 Ekim 2019).
21. UN Women (2015). Progress of the World's Women 2015-2016: Transforming Economies, Realizing Rights, United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, New York <http://progress.unwomen.org>. (Erişim tarihi:29 Ekim 2019).
22. FAO (2018). Ending Extreme Poverty in Rural Areas Sustaining Livelihoods to Leave No One Behind, Food and Agriculture Organization of the United Nations Rome. <http://www.fao.org>. (Erişim tarihi:29 Ekim 2019).
23. TÜİK (2015). 2016. İstatistik Haber Bültenleri, Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr. (Erişim: 29 Mayıs 2017).
24. FAO (2016). Tarımsal ve Kırsal Geçimin Ulusal Cinsiyet Profili-Türkiye. Ülke Toplumsal Cinsiyet Değerlendirme Serisi, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, <http://www.fao.org>. (Erişim: 29 Mayıs 2017).
25. Angelsen A (1997). The Poverty-Environment Thesis: Was Brundtland Wrong? *Forum for Development Studies*, Volume:24,1997, Issue:1, pp. 135–154.
26. Castaneda RA, Doan DDT, Newhouse DL, Nguyen MC, Uematsu H, Azevedo JP WD (2018). A New Profile of the Global Poor, *World Development*, 101: 250-267. <https://www.sciencedirect.com>. (Erişim tarihi:29 Ekim 2019).
27. Allahdadi F (2011). Women's Empowerment for Rural Development, *The Journal of American Science*, Volume:7, No:1, <http://www.jofamericanscience.org>. (Erişim tarihi:06 Ekim 2020).
28. Moser C (1993). *Gender Planning and Development: Theory, Practice and Training*, New York: Routledge. p. 319.
29. Büken, NÖ. (2020). Feminist Biyoetik, Geleneksel Biyoetiğe Karşı! Hacettepe Üniversitesi Biyoetik Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi (HUBAM). <http://www.hubam.hacettepe.edu.tr>. (Erişim tarihi:28 Ekim 2019).
30. Gilligan, C. (1982). *In a Different Voice*, Harvard University Press, Cambridge.
31. Martin-Lopez B, Iniesta-Arandia I, García-Llorente M, Palomo I, Casado-Arzuaga I, Garcia Del Amo D, Gomez-Baggethun E, Oteros-Rozas E, Palacios-Agundez I, Willaarts B, Gonzalez JA, Santos-Martin F, Onaindia M, Lopez-Santiago C, Montes C (2012). Uncovering Ecosystem Service Bundles Through Social Preferences, *PLOS ONE* 7. <https://journals.plos.org/plosone>. (Erişim tarihi:28 Ağustos 2020).
32. Calvet-Mir L, March H, Corbacho-Monne D, Gomez-Baggethun E, Reyes-Garcia V (2016). Home Garden Ecosystem Services Valuation Through A Gender Lens: A Case study in the Catalan Pyrenees, *Sustainability* 8, 718.

33. Shen Z, Wakita K, Oishi T, Yagi N, Kurokura H, Blasiak R, Furuya K (2015). Willingness to Pay for Ecosystem Services of Open Oceans by Choice-Based Conjoint Analysis: A Case Study of Japanese Residents, *Ocean Coast. Manag.* 103.
34. Burger J, Gochfeld M (2010). Gender Differences in Resources Use and Evaluation of Places of Resources Use by Native Americans and Caucasians from Western Idaho: Relevance to Risk Evaluations, *J Toxicol Environ Health A.* 2010; 73(24). Medicine National Institutes of Health. <https://www.nih.gov>. (Erişim tarihi:30 Ekim 2019).
35. Daw TM, Brown K, Rosendo S, Pomeroy R (2011). Applying the Ecosystem Services Concept to Poverty Alleviation: the Need to Disaggregate Human Well-being, *Environmental Conservation* Volume:38, Issue:4, Foundation for Environmental Conservation. <https://www.cambridge.org>. (Erişim tarihi:03 Kasım 2019).
36. Cruz-Garcia GS, Cubillos MV, Torres-Vitolas C, Harvey C A, Shackleton C M, Schreckenberg K, Willcock S, Navarrete-Frías C, Sachet E (2019). He Says She Says: Ecosystem Services and Gender Among Indigenous Communities in the Colombian Amazon, *Ecosystem Services* Volume:37, June 2019, 100921. <https://www.sciencedirect.com>. (Erişim tarihi:09 Eylül 2019).
37. Rönnback P, Crona B, Ingwall L (2007). The Return of Ecosystem Goods and Services in Replanted Mangrove Forests: Perspectives from Local Communities in Kenya, *Environmental Conservation* 34(4). Foundation for Environmental Conservation. <https://www.researchgate.net>. (Erişim tarihi:03 Kasım 2019).